Hierta visade mediernas makt

AMI LÖNNROTH OCH PER ERIC MATTSSON

Mediemakt – ett begrepp som väcker blandade känslor? Drevjournalistik, uthängda politiker, närgranskning av offentliga makthavares lägenhetsaffärer, taxiresor, hantering av kreditkort … Så associerar nog många, kanske med en rysning av obehag, om de skulle ombes förklara vad det ordet står för. Men mediemakt är också sådant som att lyfta fram i ljuset personer som saknar röst och som far illa, som den 91-åriga dementa kvinna från Ukraina som skulle utvisats i oktober 2011 – om inte medierna gripit in. Eller att stå upp för förföljda och fängslade journalister, som Dawit Isaak, sedan tio år i eritreanskt fängelse, eller Martin Schibbye och Johan Persson, åtalade för terrorbrott i Etiopien. I de två fallen rör det sig dock snarare om medievanmakt.

De mäktiga medierna

Hur det än må vara med mediernas makt i praktiken, om man, som en av oss gjort, tillbringat ett helt yrkesliv i pressens tjänst, lär man sig att journalister och deras uppdragsgivare ofta bemöts med lätt skräckblandad respekt. Journalistkåren må se sig som den lilla människans försvarare mot övergrepp och maktmissbruk. Många uppfattar ändå journalistiken som ett uttryck för just det den säger sig bekämpa – övergrepp och maktmissbruk. Det märks också på att den granskande journalistiken numera också riktas mot mediernas maktutövning, i radioprogram och specialtidningar, i forskningsrapporter från universitet och fristående medieinstitut.

Men har de etablerade medierna någon makt idag? Nu när de sociala medierna kommit att utgöra en stark, om än splittrad, konkurrent till vad de etablerade mediernas yrkesjournalister ägnar sig åt! Kanske är den moderna pressen så som vi känner den på väg att helt sugas upp av det världsvida nätet. Dags att fundera över hur pressen kom att skaffa sig makt, nu när den kanske snart är ett avslutat kapitel.

Den förste moderne svensken

Låt oss ta ett kliv tillbaka till 1830 när Lars Johan Hierta startade *Aftonbladet* som nästan omgående kom att bli Sveriges största dagstidning. När vi skrev vår biografi om Hierta vågade vi oss på att kalla honom för ”den förste moderne svensken”. Och det gjorde vi bland annat för hans sätt att via sin tidning skaffa sig makt och inflytande.

Det Tjugosjätte Aftonbladet

De som hört talas om Lars Johan Hierta brukar veta åtminstone en sak – att han vann över hovet i kampen om den s k indragningsmakten. Den hade införts 1812 med den till Sverige nyanlände kronprinsen Jean Baptiste Bernadotte som pådrivare. Han var ingen vän av tryckfrihet vilket skulle komma att visa sig många gånger under hans regeringstid. Indragningsmakten gav hovkanslern rätt att inställa utgivningen av en tidning eller tidskrift som ansågs vara ”vådlig för allmän säkerhet eller utan skäl och bevis förnärmande personlig rätt eller av en fortfarande smädlig egenskap”.

Redan i nummer fem av sin nystartade tidning, (Aftonbladet 18 dec 1830), införde Hierta en lång artikel med rubriken ”Allmänna opinionen” där han argumenterar mot indragningsmakten som ”fjättrar tryckfriheten” . För att gardera sig skaffade han redan i januari följande år tillståndsbevis för sin bror Carl för ”Det nya Aftonbladet”. Det skulle visa sig vara välbetänkt även om det dröjde till februari 1835 innan stadsfiskalen, på uppdrag av hovkanslern Hartmansdorff, en dag knackade på hos Aftonbladet och meddelade att tidningen var indragen. Skälen var förnärmelser mot Karl XIII, prinsessan Victoria av England, Svenska akademien (biskop Tegnér i synnerhet) samt obestämda hotelser mot regeringen i samband med brännvinsförbud. Sedan kom indragningarna allt tätare och för varje gång återuppstod tidningen under nytt namn och med nya ”ansvaringar”, dvs. ansvariga utgi-

FOTO: STIFTELSEN LARS HIERTAS MINNE I STOCKHOLM

Lars Johan Hierta föddes 1801 i Uppsala och dog 1872 i Stockholm. Han var tidningsman, bokförläggare, företagare och politiker. Hierta var ledamot av adelsståndet 1828–1866 och ledamot av andra kammaren 1866–1872. Han grundade bland annat Hiertas bokförlag 1829, Aftonbladet 1830 och Liljeholmens Stearinfabrik 1839. Målning av dansken Lars Hansen, 1845.

vare, personer som ofta inte hade något med tidningen att göra. I rask följd kom Det nyare Aftonbladet, Det Fjärde, Det Femte, Det Sjätte Aftonbladet osv. Så fortsatte det i tre år, mellan 1835 och 1838 ända till Det Tjugosjätte Aftonbladet. Då hade han dock hoppat över ett tiotal nummer. Hovkanslern gav till slut upp, uppenbarligen under trycket av den folkopinion som Hierta skickligt hade lyckats mobilisera genom sin tidning. Formellt avskaffades indragningsmakten av riksdagen först 1844, samma år som kungen dog.

Inget nätt litet fruntimmer

En episod, möjligen en skröna, från slutstriden om indragningsmakten visar på Hiertas uppfinningsförmåga: En mörk kväll år 1838 kunde stadens poliser anmäla till sin chef att tidningsskrivare Hierta setts skynda fram längs skumma gator, vid armen förande ett nätt fruntimmer. Polischefen lär ha tagit emot upplysningen med samma menande flin som den lämnades. Aftonbladsredaktören hade rykte om sig som kvinnokarl och allt som kunde kompromettera denne rabulist var tacksamma upplysningar att använda vid lämpligt tillfälle. För sent insåg såväl polischefen som hans underlydande att det ”nätta fruntimret” ingen mindre var än konstförvanten, det vill säga typografen, Napoleon Berger, nyligen dömd till sex år på fästning för revolutionära reflexioner i två pamfletter. Berger var en av alla Hiertas ”ansvaringar” som han utsåg på löpande band allteftersom den ena versionen efter den andra av det misshagliga Aftonbladet drogs in av en mäktig hovkansler. I själva verket fick han Hiertas hjälp att oupptäckt ta sig ombord på ett fartyg och fly till Amerika, för att undgå straff och för att aldrig mer återvända.

Episoden, sann eller falsk, ger Hierta i ett nötskal – hans förening av mod, kreativitet och okonventionell uppfinningsförmåga.

Under tiden som kampen om indragningsmakten pågått hade åtskilliga uppseendeväckande fejder mellan pressen – som dock ofta fejdades inbördes – och den formella makten, dvs hovet och kretsen däromkring, hunnit utkämpas. Låt oss nämna några exempel:

Riskfyllda memoarer

En affär som sällan uppmärksammas numera men som säkert gav Hierta mycket råg i ryggen inför kommande duster med makten var Adlersparreaffären på hösten 1830. Georg Adlersparre, den store hjälten och excellensen från revolutionen 1809, hade hoppat av mitt i revolutionsyran och blivit landshövding. Nu tjugo år senare satt han på sitt gods Gustafsvik och ruvade på sina minnen. När han fick höra att den unge Lars Hierta, som var son till en av hans gamla vänner, hade köpt ett förlag och dessutom var jurist tog han kontakt med Hierta, och frågade om denne kunde tänka sig att ge ut hans minnen från revolutionen. Han hade mycket att berätta men det var inte riskfritt enligt gällande tryckfrihetsförordning. I andra länders litteratur förekommer både beröm och klander av nyss avlidna och ännu levande statsmän, menade Adlersparre, och då borde det gå även i Sverige. Hierta blev övertygad och gav ut boken. Det blev rabalder och åtal mot boken, som avslöjade krassa motiv och intriger bakom statsvälvningen.

Aftonbladet, som precis hade startat när rättegången pågick som bäst beskrev allt i detalj och det var en initierad skildring. Adlersparre hade utsett juristen Hierta till sitt rättegångsbiträde. Det blev så småningom beskedliga böter, 50 riksdaler banko, men en stor PR-vinst för Hierta och säkert, som sagt, mycket råg i ryggen.

Stor Murfvel-polkan. Karikatyr av Gustaf Wahlbom i Folkets röst i mars 1851. Småmurvlarna dansar kring Lars Johan Hierta. Wendela Hebbe bodde 3 trappor upp i Hiertas hus i Gamla stan. I högra handen håller hon vännen och kollegan i Aftonbladet Love Almqvist med prästkappa och bockfot.

Dramatisk tillkomst av Dramaten

Med tur och skicklighet lyckades Hierta sedan lotsa Aftonbladet genom de två skandalomsusade affärer som hans båda vänner och publicistkolleger Anders Lindeberg och Johan Magnus Crusenstolpe råkade in i. Anders Lindeberg ville bygga en egen teater och motsatte sig det kungliga teatermonopolet. 1834 dömdes han till döden för majestätsförbrytelse. I en inlaga hade han gjort en antydning om att kunde man avskeda en kung 1809, så varför inte en också ett kvartssekel senare. Efter många märkliga inlagor och turer kunde Lindeberg lämna fängelset som en fri man. Några år senare byggde han utan tillstånd sin egen teater. Nu gick det plötsligt alldeles utmärkt. Denna teater blev så småningom "Kungliga Dramatiska Teatern".

Crusenstolpe fick fängelse för samma brott några år senare. Lagen hade ändrats efter Lindebergfejden. Crusenstolpe hade anklagat hovet för vänskapskorruption i samband med ett miltärt utnämningsärende där utnämningen dessutom hade gjorts på en söndag, vilket enligt Crusenstolpe var grundlagsvidrigt. Dessförinnan hade han, adelsman till trots, i böcker på Hiertas förlag beskrivit adelns förfall vilket så när hade lett till uteslutning ur Riddarhuset.

Aftonbladet skrev grundligt om alla affärer och tog i allt väsentligt de anklagades parti. Samtidigt steg upplagan och tidningen blev en kassakista för Hierta.

Inte längre folkets röst

De första tio åren av Aftonbladets existens uppfattades Hierta som rabulist och en som stod på folkets sida mot övermakten. Inte minst uppfattade han sig så själv. Men under 1840-talet började nya mer eller mindre socialistiskt färgade rörelser göra sig hörda i debatten. I december 1841 uppvaktades Hierta av en arbetardelegation som krävde att Aftonbladet skulle publicera ett uttalande mot näringsfrihet och tullfrihet. Det kunde naturligtvis inte liberalen Hierta gå med på, han hade ju alltsedan tidningens start elva år tidigare agiterat för just dessa friheter. I stället kom protesten att publiceras i den nystartade tidningen Folkbladet. Snart kom Hierta att bli den gryende arbetaropinionens huvudfiende och utsattes i två andra förment socialistiska tidningar Folkets röst och Söndagsbladet för en utomordentligt hätsk kampanj. Själv brukade Hierta hävda att arbetare och medelklass hade samma intressen. Men till hans bitterhet visade det sig alltså att arbetare och hantverkare var

av en annan uppfattning. Hierta var intresserad av de socialistiska idéerna och besökte 1842 den franske socialisten Louis Blanc men blev djupt besviken. En man som bara ville förstöra det som var utan att ha en plan för vad som skulle komma sedan.

Själv på fall för mediamakten

Med sitt rationella och resultatinriktade sätt att tänka kom Hierta att underskatta det starkt emotionella och därför politiska sprängstoff som fanns i de socialistiska idéerna. Nu hade han inte längre samma makt över opinionen utan uppfattades som en etablissemangets man. Själv talade han föraktfullt om hamnbusepressen. Skandalskriverierna intensifierades när hans mest namnkunniga medarbetare Love Almqvist 1851 flydde till USA, misstänkt för förskingring och giftmordförsök. Hierta beslöt sig för att sälja sitt Aftonblad. Hans tid som pressens främste makthavare var slut. Om man så vill kan man se det som att han dukade under för mediemakten, den som han själv så tidigare så skickligt hade utnyttjat.

FOTO: HELENA VON HOFSTEN

Ami Lönnroth och Per Eric Mattsson
Båda är verksamma i DELS-sällskapet Wendelas Vänner som driver Wendela Hebbes Hus med museum och restaurang i centrala Södertälje. De har tillsammans skrivit *Tidningskungen Lars Johan Hierta – den förste moderne svensken,* W&W 1996 och *Anders Lindeberg. Mannen som höll på att mista huvudet för sin kärlek till teatern,* Books on Demand 2010.

<annons>

Jag följer ingen lag.
Jag är lag i mig själv.
Jag är människan som tager.

Edith Södergran: "Makt".

Mycket mer skönlitteratur
gratis och fritt till alla på

Litteraturbanken.se

Nyhetsbrevet får du genom att maila till
info@litteraturbanken.se